

Tidinge

VAN DIE GOUDE

jaargang 39 | mei 2021 | 2

**Goudse sporen in het werk
van Herman de Man**

**Loden penningen rond
Gouda**

**De verdwenen stoepen
van Gouda**

**Gouwe Verhalen:
Jopie Wout-Elst (1925)**

Tidinge

TIJDSCHRIFT VAN DE HISTORISCHE VERENIGING DIE GOUDE

redactie: **Henny van Dolder-de Wit**, dr. **Paul H.A.M. Abels**, dr. **Adri van den Brink**, dr. **Tom Hage**, dr. **Christiaan van der Spek**, drs. **Paul van Horsen** (hoofdredacteur)

tekstredacteur: drs. **Kenny Louwen**

fotoredacteur: **Nico J. Boerboom**

vaste medewerkers: **Marcel van Dasselaar** (archeologie), ir. **Gert Jan Jansen** (Gouwe Verhaal) met dank aan de medewerkers van: **Streekarchief Midden-Holland (SAMH)** en **Museum Gouda**

redactieadres: **Hazelaarlaan 10, 2803 BS Gouda**

e-mail: redactie-tidinge@diegoude.nl

secretariaat van die Goude: **Postbus 307**

2800 AH Gouda

e-mail: info@diegoude.nl

ontwerp en opmaak: **Peterpaul Kloosterman, Gouda**
(www.2pk.nl)

drukkerij: **Quadraat Grafimedia BV, Oud-Beijerland**

ISSN: **0168-0498**

De 'Richtlijnen voor auteurs' en het 'Redactiestatuut van de Tidinge' zijn terug te vinden op de website van Historische Vereniging Die Goude (www.diegoude.nl)

Lid worden van Historische Vereniging Die Goude: Het lidmaatschap kost 28 euro voor particulieren en bedrijven.

U kunt zich opgeven via onze website www.diegoude.nl

Opzeggen: U kunt uw lidmaatschap tot vier weken voor het einde van een kalenderjaar opzeggen. Uiteraard zijn ook overlijden en verhuizing redenen voor beëindiging van het lidmaatschap.

www.diegoude.nl

Foto voorkant: De Bogen vanaf de Turfsingel gezien, circa 1920: zie het artikel over Herman de Man (fotocollectie SAMH)

Van de redactie

Paul van Horsen

In november van dit jaar zal het 75 jaar geleden zijn dat Herman de Man bij een vliegtuigongeluk op Schiphol om het leven kwam.

Bij de ouderen onder ons staat hij bekend als schrijver van streekromans die zich veelal in de Lopikerwaard afspeelden. Het bekendst is hij geworden door zijn roman *Het Wassende Water*.

Ter herdenking van zijn overlijden komt er vanaf 8 juli t/m 8 augustus 2021 een Herman de Manmaand. Op de website www.hermandeman.nl kunt u lezen welke vele activiteiten er georganiseerd worden. Op het uitgebreide programma staat bijvoorbeeld ook een literaire stadswandeling door Gouda.

Herman de Man woonde achtereenvolgens in Woerden, Polsbroekerdam, Benschop, Oudewater en Gouda.

Dat laatste feit bracht Jean-Philippe van der Zwaluw ertoe om zich onder andere de vraag te stellen ‘wat De Man in zijn literaire fictie expliciet over Gouda en de Gouwenaars schreef’. In zijn bijdrage ‘Goudse sporen in het werk van Herman de Man’ gaat hij daar nader op in.

Met de passie van Allex Kussendrager heeft u al kunnen kennismaken in zijn bijdrage ‘Een ontgrondingspenning van Gouda’ (*Nieuwsbrief* nr. 115, febr. 2021). In deze *Tidinge* schrijft hij over ‘Loden penningen rond Gouda’. ‘Bakeloden dienden om aan te tonen dat schippers de verschuldigde tol voor sluizen, bruggen en andere doorvaarten voor de scheepvaart betaald hadden’, zo schrijft hij, ‘er is toen in veel gevallen voor gekozen om loden penningen in gebruik te nemen, de bakeloden: goedkoop, duurzaam en watervast’.

Herman de Man tijdens de Tweede Wereldoorlog. (fotograaf onbekend, collectie: Nationaal Archief)

Over stoepen kun je in onze oude Hollandse steden nog wel eens struikelen. In Gouda loop je die kans heel wat minder. De reden is eenvoudig: in de vorige eeuw heeft Gouda de meeste stoepen verwijderd. Geert Post ging na welke stoepen er nog zijn. In zijn zoektocht naar die laatste stoepen inventariseert en beschrijft hij ze in ‘De verdwenen stoepen van Gouda’.

Fietsend vanaf de Lange Tiendeweg richting Bloemendaal probeer ik meestal de Blekerssingel te vermijden. Ik geef de voorkeur aan de route via de veiliger maar ook sfeervoller Boelekade. Op die Boelekade woont sinds 1964 Jopie Wout-Elst. In het Gouwe Verhaal vertelt zij aan Gert Jan Jansen hoe levendig de straat vroeger was. Een straat vol winkels en cafés en met vroeger bekende personen als Pliessie Koot, in haar ogen een heel aardige man, en Willem van Roijen, de oud-ijzerman met de bakfiets. Na lezing van het interview neemt u voortaan route Boelekade, mag ik aannemen.

Goudse sporen in het werk van Herman de Man

52

Tidings 2021

Jean-Philippe van der Zwaluw

‘Nog zie ik De Man langs de Goudse singels wandelen, ’n kleine joodse figuur, heel stemmig gekleed met ’n grote zwarte breedgerande artiestenhoed op, een “flambard” heette die toen, en in de hand een dun wandelstokje. Zijn ouders woonden toen in de Molenwerf op een hoek naast het Oudemannenhuis. Vader Hamburger, want zo was de eigenlijke naam, dreef handel in tweedehands artikelen, “uitdrager” noemde men zo iemand toen. [In Gouda had je] op het gebied van kunst en politiek [...] een soort van avant-garde. [...] Herman de Man behoorde er ook toe.’¹

Toen Eduard Hoffman, zoon van de Goudse huisarts Albertus Cornelis Antonius Hoffman, in de jaren '70 herinneringen ophaalde aan Herman de Man (1898-1946), wees hij zijn lezers op de connectie die deze schrijver – beroemd door zijn streek- en boerenromans – met Gouda had. De Man woonde er verspreid over zeven roerige jaren in totaal ruim twee jaar, was een opvallende figuur en mengde zich onder andere als journalist-recensent met scherpe pen in het lokale culturele leven. Ook trouwde hij in het stadhuis op de Markt. Daarnaast woonden z'n ouders in Gouda, langer dan in enige andere gemeente, en ook zijn oudere broer en zus verbleven er geruime tijd.

Herman de Man droeg graag een zwarte hoed om zich als journalist-kunstenaar te kunnen afficheren (collectie: Gé Vaartjes)

Vele van zijn romans en novellen spelen zich af in Benschop, Polsbroekerdam en Oudewater, waar Salomon Herman – kortweg Sal – Hamburger (de oorspronkelijke naam van Herman de Man) in zijn jeugd woonde en door dorpjes, gehuchten en polders zwierf. Hij was bekend om zijn kleurrijke en bewonderende schetsen van het polderlandschap in Hollands hart, met name de Lopiker- en de Krimpenerwaard, om zijn stugge en vaak typische personages die als boerenzoon, knecht, rijsteler, scheepsbouwer, schipper, daggelder dan wel zwerver met zichzelf en met het leven overhoop lagen, en om zijn deels zelf geschapen dialect dat hij de bewoners van het

Loden penningen rond Gouda

Alex Kussendrager

Gouda is altijd een belangrijk knooppunt geweest voor de scheepvaart. Uit de tolregisters van Damme blijkt dat de Friezen en Denen al in 1252 gebruik maakten van een handelsroute die liep via het Marsdiep, Zuiderzee, Spaarne, Haarlem, meren en binnenwater, Gouwe, Hollandse IJssel en dan verder naar Dordrecht, de veilige 'Binnen (de) Dunen' route genoemd. In 1272 verkreeg Gouda van de graven van Holland het tolrecht voor de regionale binnenvaart. Schepen moesten deze 'verplichte' vaarroute volgen.

De eerste tol die op deze route naar Gouda betaald moest worden was de Sparendamse of Spaarndamse tol die deel uit maakte van de drie tolleren die geheven werden 'Binnen Dunen'. Naast de Grafelijke- of Goudse Tol waren daar nog de Haarlemse tol en de tol van de heren van Wassenaar, de Wassenaarse tol die bij Alphen aan den Rijn geheven werd. Deze drukke scheepvaartroute zorgde ervoor dat Gouda uit kon groeien tot een welvarende stad.

Bakengeld

Bakengeld was al heel vroeg in de Nederlandse geschiedenis bekend. In een schepenbrief van Steenberghe, gedateerd 18 mei 1337, staat dat een bepaalde jaarrente

'Binnen de Dunen' [Stamkot, B. tekening voor Hollanders en het water (dl 2), E.Beukers (red.). (Hilversum 2007) 462]

zal worden gebruikt als 'bakenghelde, die diepe mede te bakenne van Steenberghen noertwaart tot der Strienen toe.' Onder bakengeld wordt verstaan de belasting die onder andere schippers moesten betalen voor de instandhouding van de vuurtorens, betonning en kustverlichting (bebakening). Als men het bakengeld had betaald kreeg men als bewijs een papieren kwitantie. In de praktijk bleek papier toch niet zo praktisch op een schip. Aan het einde van de 17e eeuw werd het scheepvaartverkeer intensiever. Er is toen in veel gevallen voor gekozen om loden penningen in gebruik te nemen, de bakenloden: goedkoop, duurzaam en watervast. Om verlies te voorkomen werden de loden soms aan het houten schip

De verdwenen stoepen van Gouda

Geert Post

De huizen van de Goudse binnenstad ontberen, in tegenstelling tot de meeste andere oude Hollandse steden, vrijwel allemaal stoepen. Stoepen vormden een wezenlijk onderdeel van het Hollandse huis in de 17e, 18e en 19e eeuw, en markeerden de overgang tussen de publieke straat en het private huis. Ze bestonden gewoonlijk uit grote natuurstenen platen langs de gevel, zo'n 100 tot 150 cm breed, en waren aan de uiteinden en langs de straatkant veelal gemarkeerd met natuurstenen palen, waaraan gewoonlijk kettingen hingen. Een willekeurige foto van de Goudse binnenstad van rond 1900, toen de stoepen nog wel voor de huizen prijken, maakt duidelijk wat een verarming hun 'ruiming' in de 20e eeuw voor de stad betekende.

Dit artikel inventariseert de karige resten van de Goudse stoepen en geeft op basis van fotografisch materiaal een bloemlezing van de mooiste exemplaren die zijn verdwenen. Daarbij wordt eerst ingegaan op het algemene karakter van de Goudse stoepen en wordt aan de hand van berichtgeving in de *Goudse Courant* een inkijk gegeven in hoe en waarom ze het veld moesten ruimen. Daarbij is er bijzondere aandacht voor de ruiming aan de Haven, waar zich veel mooie exemplaren bevonden en waarbij voor

Dubbele Buurt circa 1914 richting Oosthaven (fotocollectie SAMH)

het eerst iets van een discussie ontstond tussen stoepruimers en stoep liefhebbers.

Het Goudse straatbeeld tot circa 1915

Vooroorlogse foto's van Gouda tonen aan dat stoepen en bijbehorende stoeppalen en hekken een standaard onderdeel waren van de bestrating. De Haven, Gouwe, Turfmarkt, Markt, Kleiweg, Tiendeweg, allemaal hadden ze stoepen. Van den Berg en Sprokholt vatten de situatie goed samen:

De hoofdwegen hadden stoepen langs de gevels van de woningen die eigendom waren van de huiseigenaren. Zij waren meestal uitgevoerd in hardsteen en voorzien van stoeppalen en siersmeedwerk. Langs de huisstoepen lagen voetpaden in de vorm van smalle stroken van hardgebakken klinkers, meestal ijsselstenen. De brede middenstrook, de eigenlijke rijweg, was bestraat met grote keien. Er was geen niveauverschil tussen de rijweg en de

Jopie Wout-Elst

Gouwe Verhalen is een serie interviews met mensen die het verleden van Gouda zelf hebben beleefd.

Gert Jan Jansen

‘Welkom op de Boelekade! Hier ben ik geboren en getogen. De foto’s die jullie op de Facebookpagina van Die Goude hebben gezet, vond ik heel leuk. Mijn dochter heeft ze laten zien. Ik kon er van alles over vertellen. Ellie heeft me ook wel eens een Gouwe Verhaal laten lezen. Toen je de vraag stelde of ik daaraan mee wilde werken, hoefde ik niet lang na te denken. Bovendien: ik heb nog nooit in de krant gestaan. Mijn leven op de Boelekade zal centraal staan, maar er is nog iets. Ik ben de dochter van een Belgische vluchteling uit de Eerste Wereldoorlog. Ik vertel wel. Alleen jaartallen kan ik niet onthouden, maar die weet Ellie wel.’

Belgische vluchtelingen

‘Johanna Adriana Elst ging ik heten, toen ik op 23 juni 1925 op Boelekade 158 was geboren. Het gezin Elst vluchtte in 1915 vanuit het door de Duitsers bezette België naar Nederland. Lang was de vlucht niet, want ze hadden een boerderijtje aan de Nelsebaan in Heikant bij Essen, vlak over de grens. In Roosendaal werden ze verdeeld, maar uiteindelijk kwamen ze samen in Vluchtoord Gouda aan de Graaf Florisweg: opoe met drie meiden en drie jongens. Een van hen, Toon Elst, zou mijn vader worden. Nooit heb ik geweten waarom opa er niet bij was en waarom ze stateloos waren. Mogelijk omdat ze eigenlijk Brabanders waren, afkomstig uit Zundert en Wouw. Daar had de familie ook stukjes grond. Regelmatig trokken ze heen en weer. Wij denken dat ze daarvoor

Jopie Wout-Elst (1925)

Jopie Wout-Elst (foto Gert Jan Jansen)

papieren nodig hadden, die verlengd moesten worden en als dat maar vaak genoeg vergeten werd, verviel de nationaliteit. De aanleg van de zogenaamde Doodendraad maakte dat ze niet meer de grens over konden. Zich bij familie in Zundert voegen mocht niet. Ze werden onderdeel van de grote stroom aan Belgische vluchtelingen. Toen de oorlog voorbij was, liep Vluchtoord Gouda snel leeg. Ook het gezin Elst ging terug naar België, terug naar het boerderijtje in Essen, dat nog steeds in familiehand is.’

Liefde

‘Twee gezinsleden gingen niet mee. De één, tante Catharina, was met een man uit Moordrecht getrouwd. De

Auteurs

Jean-Philippe van der Zwaluw is econoom, onderzoeker en schrijver. Hij is de biograaf van Anna Barbara van Meerten-Schilperoort (*De kroon van Gouda*) en van De Lange van Wijngaerden (*De Lange van Wijngaerden. Een patriot die geschiedenis schreef*).

Alex Kussendrager verricht onderzoek naar bakenloden en loden penningen met een (tijdelijke) betaalfunctie. Met betrekking tot deze penningen onderhoudt hij de website loodjes.nl.

Geert Post studeerde geschiedenis en Italiaans en is actief in het familiebedrijf dat zich bezighoudt met investeringen in de internationale vishandel en visserij.

Gert Jan Jansen is vicevoorzitter van Die Goude en hoofdredacteur van de Nieuwsbrief. Tevens is hij medewerker voor de rubriek 'Gouwe Verhalen'.

Agenda

LEZINGEN 2021

De lezingencommissie heeft besloten alle geplande lezingen tot de zomer van 2021 te laten vervallen. Hopelijk is het mogelijk de lezing van september in samenwerking met Open Monumentendag wel te kunnen houden. Het thema van Open Monumentendag 'Mijn monument, jouw monument'. De lezing wordt verzorgd door Marianne van der Veer en zal gaan over 'Gastvrijheid in Gouda'. De lezingencommissie heeft een aantal lezingen online gezet op de website van Die Goude.

RECTIFICATIE TIDINGE NR. 1 – 2021

Tot onze grote spijt is in de vorige Tidinge op de overgang van blz. 8 – 9 een deel van de tekst weggevallen. Onze excuses daarvoor.

De volledige tekst is:

De vier bewaard gebleven boeken, geschreven door de zeven zusters.

1. [Meinsma 14] het psalmencommentaar van Petrus van Herentals. Dit is het boek dat geschreven is door alle zeven nonnen en waarin de boekenlijst is opgenomen. Titel in de lijst: *collectarius super psalterium ligatus in ligno* = [Petrus van Herentals] Collectarius super psalterium, gebonden in 'hout'.¹¹
Gedateerd 1454.

2. [Meinsma 8] Twee van hen (Ava Dirksdr en Gheeza Ysenoudsdr) hebben in 1449 ook een handschrift met de

Vitae Patrum et Verba seniorum geschreven.¹² Dit is een verzameling heiligenlevens over de vroege woestijnvaders en (-moeders).

Bezittersaantekening van het Margarethaklooster op fol 147r.

Het colofon op fol. 158r vermeldt de beide namen van de zusters en de datum van voltooiing van het handschrift: op het feest van de onthoofding van Johannes de Doper (= 24 juni) in 1449. Daarbij de aantekening dat het perkament ervoor geleverd is door Nicolaas Wit, die toentertijd rector van het klooster was.

Titel in de lijst: *quinque libri de vita et conversatione sanctorum patrum in uno volumine ligati in ligno* = De vijf boeken van de Vita et conversatione sanctorum patrum (Het leven en de spreuken van de woestijnvaders) in één deel, gebonden in 'hout'.

Tidinge

TIJDSCHRIFT VAN DE HISTORISCHE VERENIGING DIE GOUDE

Goudse sporen in het werk van Herman de Man	52
Jean-Philippe van der Zwaluw	
Loden penningen rond Gouda	65
Alex Kussendrager	
De verdwenen stoepen van Gouda	71
Geert Post	
Gouwe Verhalen: Jopie Wout-Elst (1925)	81
Gert Jan Jansen	